



KASTELLET'S VENNER & HISTORISKE SAMLING



Kastellet Frederikshavn som fængsel

af

Victor Krohn

1909

Nærværende artikel, er oprindeligt udgivet af **Historiske meddelelser om København**

Denne reproduktion er foretaget af: **Kastellets Venner & Historiske Samling 2014.**

Reproduktionen, er renskrevet på basis af artikler i "Historiske meddelelser om København".

Du kan finde flere oplysninger og kontaktinformationer om foreningen Kastellets Venner & Historiske Samling på foreningens hjemmeside:

www.kastelletsvenner.dk.

Her kan du også melde dig ind i foreningen og på den måde støtte foreningens arbejde, bestille rundvisninger og finde mange flere publikationer/artikler som denne.

Med det Formaal for Øje om mulig en Gang at skrive Kassellets Historie, der jo som Helhed endnu maa siges at være et uopdyrket Felt, begyndte jeg for nogle Aar siden at indsamle Materiale hertil. Det gik dog snart op for mig, at Opgaven var mig for stor i Forhold til den Tid, jeg kunde ofre paa den, og naar jeg desuagtet stadig fortsatte mine Indsamlinger, var det, fordi Emnet mere og mere interesserede mig, jo dybere jeg trængte ind i det. At Materialet efterhaanden er blevet saa stort, som Tilfældet er, skyldes dog i ganske særlig Grad Hr. Oberstløjtnant C. F. Krabbe, der tidligere har beskæftiget sig med det samme Emne og godhedsfuldt har overladt mig hele sin betydelige Samling af Afskrifter fra Rigsarkivet m. fl. Steder.

For dog at se et lille Resultat af de mange Timers Arbejde besluttede jeg at udstykke det indsamlede Materiale i mindre Skildringer, af hvilke nedenstaaende om Kassellets Fængselsvæsen er den første.

For ej at blive misforstaaet ønsker jeg straks at fastslaa, at jeg selvfølgelig intet Øjeblik selv opfatter mit lille Arbejde som »historisk Forskning«. Derimod tør jeg vel nok sige, at en mangeaarig Interesse for alt, hvad der vedrører Kjøbenhavns Historie — senere specielt Kassellets —, i første Række har været Drivfjederen til dets Fremkomst, og at den røde Traad, der gaar igennem det, er min Kærlighed til og Interesse for et Sted, hvor jeg i 26 Aar har haft min Livsgerning.

Om ikke ret mange Aar kan Kastelet Frederikshavn fejre sit 250 Aars Jubilæum. Det er dog ikke saa lige en Sag at fastslaa el bestemt Aar for denne Begivenhed, man har i ethvert Tilfælde Valget mellem flere. At Betegnelsen »Kastelet« endog er bleven benyttet

om den af Kristian IV. i Aarene 1617—45 opførte St. Anna Skanse, forinden den i Aarene 1662—64 fik sin endelige Form, samt at den allerede dengang har haft en militær Besætning, og at der har været tilstræbt en Slags Bebyggelse af den, fremgaar af følgende: Den 23. December 1659 beordres »Wores dælleskrifver Bertel Marske« til at »lefvre saa meget thømmer, som kand behøfves til pallisader wed Castellet . . .«; Kjøbenhavns Diplomatarium V 685. den 12. Januar 1660 faar Bygmester Albertus Mathiesen Ordre til »udi Castellet« at lade »opsette oc forferdige en Corps de garde foruden dennem, som der nu ere, til soldatesqvets fornødenhed . . .«; Smst. V 691. og d. 29. Maj s. A. opfordres »Borgemestere oc raad i Kiøbenhavn« til at tilholde »de tømmermend oc andre haandvercks folck, som freds huusene her uden for staden hafuer opsat, at de igien samme huuse uden shade oc, som de self der til vil svare, nedtager og udi Castellet efter vores bygmesters mundtlig ordre oc befaling igien opsetter, . . .«; Smst. V 715.

Vil man imidlertid se bort fra disse Datoer og kun holde sig til saadanne, der bevisligt staar i direkte Forbindelse med det under Frederik III. og af Oberst Heinrich Rüse opførte Kastel, kan der bl. a. anføres Datoen den 21. Juli 1661, under hvilken der udgik en kgl. Befaling til Afholdelse af Møder, paa hvilke Planerne, Betingelserne og Kontrakten m. m. vedrørende Kastellets Opførelse blev drøftet. Disse Møder afholdtes den 22. og 27. Juli s. A., og tilstede ved dem var bl. a. Schack og Axel Urup. Den 1. Marts 1662 paabegyndtes Arbejdet, der udførtes saaledes, at den mod Søen vendende Side først gjordes færdig, derefter den, som vendte ind imod Landet. Paa den udvendige Side af Sjællandsporten — eller som den til langt ned i Tiderne blev kaldt: Kongeporten — læses endnu Aarstallet 1663, men dette maa dog snarest antages at gælde Fuldførelsen af selve denne dekorative Hovedindgang. Endelig blev Castellet afleveret i færdig Stand den 11. November 1664; men allerede den 28. Oktober s. A. var det sjællandske Regiment, der i Forbindelse med 500 Bønder var benyttet ved Arbejdets Udførelse, bleven hjemsendt, og samme Dag modtog Castellet sin første egentlige Indkvartering: 4 Kompagnier af Livgarden, der blev forlagt hertil fra Christianshavn. Naar hertil kommer, at Fæstningen ogsaa i Oktober Maaned s. A. fik sin første Kommandant, Oberstløjtnant Peter Vogt, Mei-

dell: Militarismen i Danmark, 26. kan man sikkert med en vis Ret betragte den 28. Oktober 1664 som Kastellets egentlige Fødselsdag. Paa denne Dag i Aaret 1914 vil man altsaa kunne fejre 250 Aars Dagen for de Rester, der nu er tilbage af Kastellets fordums — om just ikke Herlighed — saa dog Magt.

Det var ikke med blide Øjne, Befolkningen saa dette Værk rejse sig som en første mægtig Magtudfoldelse af Enevoldsregeringen; Rüse var endog en Tid lang saa forhadt, at han ikke var sikker paa sit Liv, Historisk Tidsskrift III, 1, 225. Historiske Meddelelser om København I, 491. og Gang paa Gang mødte Gejstligheden og Borgerne i Deputationer, i hvilke selve Hans Nansen deltog, hos Kongen for at formaa ham til at afstaa fra sit Værk. Intet af alt dette hjalp dog, ligesaa lidt som det frugtede, at en Mængde Borgere drog ud til Frederiksberg, hvor Kongen opholdt sig, for at klage over hele det nye Anlæg af St. Anna Kvarter; Kongen lod dem kun sige, at han ikke kunde tale med dem, da »han var her for at forlyste sig«. Det eneste, man opnaaede, var, at Tanken om Opførelsen af et Slot indenfor Kastellets beskyttende Volde blev opgivet, thi det har vel kun været den naiveste Del af Borgerstanden, der har kunnet fæste Lid til det Løfte, Schack gav dem om, at de selv skulde have Lov til at bevogte det nye Værk, og at Nøglerne til dets Porte skulde være i deres Værge, hvilket jo ogsaa stod i slet Samklang med Paabudet om, at Borgerne ikke under Livsstraf maatte færdes paa Byens egne Volde, som dog saa kort forinden havde været Vidne til deres Heltemod og Fædrelandskærlighed. Becker: Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den III's Regering I 309.

Det er ikke her Meningen al fordybe sig i Kastellets Tilblivelseshistorie eller at skrive dets Historie ned gennem Aarene, skønt begge Emner frembyder stor Interesse, og skønt Kastellet endnu ikke har fundet sin Historieskriver. Derimod kan det formentlig have sin Interesse at kaste et Blik paa den Rolle, Kastellet gennem Tiderne har spillet som Fængsel; nedenstaaende Skildring gaar derfor ud paa at fremdrage enkelte af de Navne og Forhold, der er knyttede til denne den mørkeste Side af Kastellets Historie.

Den Romantik, som i vore Dage hviler over Kastellet og dets nærmeste Omgivelser, baaret oppe af de

mægtige Elme-, Ahorn- og Kastanietræers tælle Kroner, der fletter som en Krans om den lille venlige rødtagede By, af Gravenes sivkransede Bredder, af Svanernes idylliske Familieliv, af Fuglekvidder og af en Atmosfære, der i Foraarstiden er mættet af Duf-ten fra Tusinder af Violer og fra den fugtige, grøderi-ge Muld, der næsten kan fremkalde Skovlængsler, fandtes ikke i Kastellet første Aar. Vel blev der den 15. Februar 1664 givet Ordre til at beplante Volden og Udenværkerne med unge Træer fra Kronens Sko-ve, Kjøbenhavns Diplomatarium III 595. men disse Træer formaaede endnu ikke at bryde Voldenes skarpttrukne fortifikatoriske Linier, og hvad selve det egentlige indenfor Voldene liggende Kastel angik, da skildres dette som et i høj Grad uhyggeligt og usundt Opholdssted. En Del af Værket, særlig hvor nu »Grønneplads«, Kommandantboligen og Generalens Have findes, laa paa opfyldt Grund, og Terrænet her var sumpet og fuldt af store Vandhuller, ligesom ogsaa Vandet fra Gravene, der var meget surt og ildelugtende, trængte op i Grunden og gjorde denne saa blød, al de opførte Barakker sank i.

Noget egentligt Fængsel har Kastellet næppe haft i de første Aar af sin Tilværelse. Selv om det anføres, at der i de første Aar opførtes en Del Bygninger og imellem disse et Fængsel, viser det sig dog, at der i ethvert Tilfælde i 1666 endnu intet saadant fandtes. Da Schack i Juli Maaned d. A. fik Ordre til at fængsle 3 Jøder i Kastellet, var man henvist til at lade de der indkvarterede Officerer tage sig af dem: Kommman-danten, Oberstløjtnant v. Haffsten, maatte tage sig af den ene, en Major Abraham og en Kaptajn Jacob- sen af de to andre. Derimod fandtes der hele 7 Corps de Garder og ikke færre end 34 Skilderhuse, saale- des at Kastellet som Helhed nærmest var at betragte som et Fængsel. Det var ogsaa absolut utilgænge- ligt; først efter et skarpt Forhør lykkedes det at slip- pe gennem Skærsilden af Skildvagter og Barrierer, Vagter, Vindebroer og de med Skydeskaar forsynede Porte, og der skulde kun en meget ringe Anledning til, for at disse Sikkerhedsforanstaltninger yderligere blev skærpede. Kongemagten følte sig i de første Aar efter Regeringsforandringen endnu ikke fuldstændig sikker, særlig ikke overfor Adelen; man frygtede aabenbart en Genrejsning og et Modtræk fra dennes Side, og naar en eller anden Lejlighed bragte et større Antal af dens Mænd til Hovedstaden, var man straks parat til at træffe skærpede Sikkerhedsforan-

staltninger. Saaledes f. Eks. ved Kansleren Peder Reedtz's Datters Bryllup den 18. Juli 1669, da Fæstningens Vindebroer blev ophejsede, dens Porte lukkede og Hovedvagten, der dengang fandtes i de to indre Portbygninger ved Norgesporten (hvor nu Kasernevagten og Bøssesmagerværkstedet findes), forstærket i en betydelig Grad. I al Almindelighed blev Forbudet mod uvedkommendes Adgang til Kastellet yderligere skærpet den 21. Maj 1671. Meidell: Militarismen i Danmark, 10.

Ogsaa i en anden Retning kunde Kastellet i store Træk betragtes som et Fængsel. Militæret var jo dengang næsten udelukkende sammensat af hvert Mandskab, for hvilket Begrebet Fædreland var noget flydende, og som derfor ikke lod nogen Lejlighed gaa tabt til at søge Lykken under andre Breddegrader. Til Trods for de barbariske Straffe, der var en uvægerlig Følge af et mislykket Forsøg paa Desertering, floredede saadanne dog stærkt, særlig om Vinteren, naar de tilfrosne Grave syntes at byde gunstige Betingelser for Foretagendet. Isen blev derfor vækket, d. v. s. der blev hugget en aaben Rende saa bred, at den ej alene kunde værne mod Fjender udefra, men ogsaa være en alvorlig Hindring for Desertører.

Desuagtet lykkedes det dem ofte med Fare for Liv og Lemmer at naa udenfor Fæstningen. Saa snart det opdagedes, blev der fra denne afgivet et Alarmskud. Paa dette Signal blev der fra de langs Kysten i samme Øjemed udstillede Vagtposter udsendt Patrouiller for at efterspore Flygtningene, for hvis Paagribelse der ved en Ordre af 25. September 1703 til General-løjtnant Cormaillon blev udlovet en Ducør af 6 Rdl. Ogsaa ad anden Vej søgte man gennem den samme Ordre at hæmme Tilbøjeligheden til at desertere, idet den, der angav et planlagt Deserterings-Komplot, ikke alene fik stillet en Ducør af 30 Rdl. i Udsigt, men endog, for det Tilfælde, at han var Meddeltager i Komplottet, »von der Bestrafung gantzlich pardoniret werden solle«, medens omvendt den, der fortav et saadant Komplot, uvægerlig blev straffet med at faa Ørene skaaret af samt »auf Zeit seines Lebens auf dem Bremerholm in Eisen zu gehen«. Ordre af 25/9 1703 (Rosenstand-Goiske I 114).

Med den omtalte Isning var der iøvrigt forbundet en lille Ceremoni. Man vaagede nøje over det Øjeblik, da Isen første Gang i en Vinter kunde bære sin

Mand, og saa snart dette var Tilfældet, udhuggedes der en lille Isblok, som højtideligt overræktes den ældste af Regimentcheferne for af denne igen at præsenteres for Kommandanten.

Det første Navn, der knytter sig til Kastellets Fængselsliv, og tillige det største af dem alle er Statsmanden Peder Griffenfelds. Netop i de Aar, Kastelet rejste sig med sine Volde og Udenværker, var han med en utrolig Hurtighed steget fra den ene Tillidspost til den anden. Men hans unaturlig hurtige Stigen til de højeste Embeder og Værdigheder fik som bekendt en brat og tragisk Afslutning.

Lørdag d. 11. Marts 1676 blev han, da han Kl. 9 om Formiddagen paa sin Vej til Kongen var naaet til Drabantsalen paa Kjøbenhavns Slot, af Chefen for Livgarden Generalløjtnant Frederik Arenstorf erklæret for Arrestant og af et Kommando bestaaende af 1 Løjtnant og 16 Mand af Livgarden ført over i det kgl. Bibliotek, hvorfra han henad Eftermiddagen blev ført ned i en i Tøjhushavnen liggende Baad for at bringes gennem Havnen ud til Kastelet.

Man erfarer intet om, hvor han atter er gaaet i Land, men da man, for ej at vække Opsigt, vel næppe har valgt selve Toldboden, er der noget, der taler for, at man har benyttet en Pælebro, der noget nordligere strakte sig ud fra Langelinie og benyttedes ved Ilandbringelsen af Toldbrændet. Ifølge en Bestemmelse af 19/11 1659 — Kjøbenhavns Diplomatarium V 677 — skulde der af hvert Skib, som førte Brænde til Byen, afgives 2 Favnestykker af hver Favn til »Garnisonens fornøden Ildebrand«. Herfra er han saa efter al Sandsynlighed bleven ført ind i Kastelet gennem Konge-(Sjællands-)porten.

Hvor Griffenfeld først fik anvist Opholdssted, er ikke bekendt, men det har næppe været i en egentlig Arrest. Måske vist siges det, at der i Aarene 1670—1699 fandtes Arrester for fornemme militære, men da der tales om, at han blev indsat i standsmæssig Arrest, at han blev behandlet med Hensynsfuldhed, at han endog sad til Bords med Kommandanten Oberstløjtnant Steen Andersen Bille, saa maa det snarere antages, al der af Hensyn til den høje Fange er bleven benyttet et eller andet Officerskvarter, skønt ogsaa disses hele Indretning og Bohave paa den Tid, og iøvrigt langt senere, var saa spartansk,

at det vanskeligt lader sig forene med Begrebet standsmæssigt.

Derimod kunde vel nok hans Forplejning, naar Hensyn toges til, at han var Arrestant, kaldes standsmæssig. I ethvert Tilfælde fik Kommandanten i dette Øjemed udbetalt 220 Rdl. for de første 26 Dage, og senere afsluttedes der Kontrakt med Proviantskrивerens i Kastellet Niels Simonsen om, at denne for en daglig Betaling af 5 Rdl. skulde sørge for hans Forplejning. Selv langt ned i Tiden var det almindeligt, at fornemme Arrestanter havde deres Tjener eller anden Opvartning hos sig; det kan derfor ikke undre, at dette ogsaa blev tilladt Griffenfeld, hvis trofaste Kammertjener Jens Friis troligt delte hans Fængsel med ham indtil den 4. Juni, paa hvilken Dag det blev meddelt Griffenfeld, at hans Henrettelse vilde foregaa den 6. tidligt om Morgen. Jens Friis forlod da Fængslet mod forinden at underskrive en Erklæring om, at han ikke vilde røbe, hvad han havde hørt eller set under sit Ophold der. Som Belønning for hans Opofrelse forærede Griffenfeld ham Smykker og Juveler til et meget stort Beløb.

Medens Griffenfeld opholdt sig i dette Fængsel, skiftedes Sognepræst Esaias Fleischer fra Helligaandskirken og Magister Mikkell Henriksen fra Nikolai Kirke til at være hos ham og tale med ham, og her var det, at han to Dage, før Henrettelsen skulde finde Sted, med en Diamant skrev det bekendte Vers paa Runden:

»Da Verden blev mig vred, da lærte jeg at kende for
Alvor først min Gud, mig selv, min Ven. min Fjende;
min Fjende var mig gram, min Ven var svigefuld, jeg
selv var skrøbelig, Gud blev alene huld!«

Den 26. Maj faldt hans Dom. Han dømtes til at degraderes fra sin grevelige Stand, miste sit Gods og al anden Formue og derpaa, naar hans Vaaben, Hjælm og Skjold var sønderbrudt af Bøddlen, »for sin Person til Skarpretteren overleveres, som ham paa tilforordnet Sted Hovedet skal afhugge og fra Livet til Døden henrette og saadant ham til vedbørlig Straf, men andre til et afskyeligt og eftertænkeligt Eksempel«.

Den historiske Henrettelses-Scene, der ogsaa foregik i Kastellet, har A. D. Jørgensen i sit Værk: »Peder Schumacher Griffenfeld« skildret saaledes:

»Mandag Aften blev Ligtøjet og Kisten sendt ud i Kastellet af hans Broder Albert Gyldensparre. Tidlig næste Morgen blev han berettet, og Kl. 7 førtes han af de to Præster til Retterstedet. Han var iført en hvid Silke-Ligdragt, derover en sort Overklædning med Sørgeflor; paa Hovedet bar han sin sædvanlige Paryk. Paa den store Plads foran Kirken. Kirken var den Gang i den nordlige Ende af Artilleristok, og Retterstedet har derfor været anbragt omtrent midt imellem Gavlene af denne Stok og af Generalstok, ligeud for den nuværende Kommandantbolig, havde Soldater slaaet Kreds om Retterstedet. Særlig paa den Tid var Kastellet belagt med en meget stærk Garnison i Anledning af den paatænkte Landgang i Skaane. Retterstedet betegnedes af en lille Forhøjning; det var en Bunke hvidt Sand, hvorpaa var bredt et sort Klæde med Silkekvester i Hjørnerne. Ved Siden af stod Kisten, overtrukken med sort Baj og fodret med hvidt Tøj; her stod ogsaa hans grevelige Vaaben, der var nedtaget fra hans Stol i Helligaands Kirke. Bøddelen var nylig død og ingen ny udnævnt, og Enken forestod derfor Eksekutionen. Natmanden Jørgen skulde udføre Henrettelsen for hende. Da Griffenfeld var kommen ind i Kredsen, vekslede han nogle Ord med forskellige af de omkringstaaende, deriblandt Generaladjutanten; derimod talte han ikke til Kommandanten, Oberst Barthold Bülow, der under Processen havde afløst Bille og skal have vist ham Uvenlighed. Han sagde højt og tydeligt til alle, at han døde uskyldig i den Brøde, man have sigtet ham for, han havde aldrig haft ondt i Sinde mod Konge og Fædreland, de, som havde villet paabyrde ham dette, vilde komme til selv at forsvare det. Natmanden tog nu hans Vaaben, sønderbrød det mod Jorden og traadte paa det, idet han sagde, at den dømte var nedstødt fra sin Ære og ikke mere skulde føre Navnet Griffenfeld, men Schumacher som tilforn. Præsterne trøstede ham. Bøddelkønnen lod ham nu gennem Magister Mikkell spørge, om han vilde have bundet for Øjnene, men han svarede kort og bestemt: Nej! Heller ikke vilde han have, at nogen ellers skulde røre ved ham. Han tog nu Parykken af og gav den til en hosstaaende Underofficer, sagde til Natmanden, at han skulde slaa dristig til, naar han tog Hænderne fra hinanden, og knælede ned paa Tæppet. Han bad derpaa en Stund med foldede Hænder, skilte dem saa ad og holdt Hovedet stift i Vejret, som det var nødvendigt ved Halshug-

ning med Sværd. Natmanden løftede Sværdet, og først nu raabte Generaladjutanten: Holdt, der er Pardon! Den ulykkelige Mand søgte forgæves at rejse sig, Præsterne maatte gribe ham under Armene og løfte ham op. Han stammede nogle usammenhængende Ord: Nu havde han været rede til at dø! Gud tilgive dem, der nu kaldte ham tilbage! Han takkede Kongen for denne Naade! Da han havde samlet sine Tanker, meddelte Schack ham, at han var benaadet med evigt Fængsel. Schumacher spurgte, om han maatte give ham Haanden, hvorpaa Generaladjutanten svarede med at modtage den og tale beroligende til ham. Schumacher bad ham udvirke, at han kunde blive Soldat og gaa med i Krigen, hvortil Schack svarede, at han maatte give sig tilfreds »det fik at være som Gud og Kongen vilde«. Natmanden kastede Stumperne af det grevelige Vaaben i Kisten.«

Dagen efter dette gribende Optrin blev Griffenfeld ført til et midlertidigt Fængsel, i den nordlige Ende af Stjernestokken eller — som den dengang hed — 1. Stokbarakke. Først senere har Stokkene faaet deres nuværende Navne; paa den Tid betegnedes de med Numrene 1—6 i Ordenen: Stjerne-, Artilleri-, Elefant-, Fortun-, Generalog Svanestok. Selv om der i vore Dage ikke staa meget tilbage af de oprindelige Bygninger, taler dog Sandsynligheden for, at man endnu kan paavise Indgangen til hans Fængsel, idet der i den nordlige Ende af Stokken og paa den østlige Side af denne mellem del 2. og 3. Vindue fra Gavlen findes tydelige Spor af en tilmuret lav og hvælvet Indgang.

Det Fængsel, der blev ham anvist, bestod kun af et enkelt Rum, hvorfra en Dør førte ud til en Forstue, hvor Vagten — 1 Løjtnant og 4 Mand — opholdt sig. Rummet har sikkert været mer end tarveligt udstyret; der fattedes endog et ordentligt Sengeleje, hvorfor han ogsaa fra sin Broder fik sendt Seng og Sengklæder. At Arresten har været forsynet med Vindue, fremgaar af, at der som en særlig Begunstigelse blev anbragt en Rude til at lukke op.

Præsten Mikkell Hansen besøgte ham i Fængslet, men da disse Besøg ofte strakte sig over 4—5 Timer og Døren ud til Forstuen i den Tid blev lukket, gav Kommandanten Ordre til, at Døren altid, selv om Præsten var hos ham, skulde staa aaben, for at Vagten kunde være Vidne til deres Samtale. Bevogt-

ningen af ham blev besørget af Mandskab fra det i Juni 1675 oprettede 1. jyske nationale Regiments 2. Udbud, hvoraf en Bataillon paa den Tid laa i Kastellet. (O. Vaupell: Den dansk-norske Hærs Historie II 651.)

Af Kongen fik han senere Tilladelse til at faa Bøger fra sit eget Bibliotek, fra Broderen fik han Klæde og Linned, og hvad hans materielle Velvære angik, blev der paany truffet Overenskomst med Proviantskrivere Niels Simonsen, der mod en Godtgørelse af 1½ Rdl. pr. Dag sørgede for hans Forplejning, hvortil der bl. a. hørte Vin. Fra Kongen fik han Brændsel — 20 Favne om Aaret — og Lys, og til at besørge Vask og Renlighed hos ham blev der holdt en Kone.

Griffenfeld opholdt sig i dette Fængsel i 4 Aar og 2 Maanedere. Den 7. Marts 1680 blev der udfærdiget en Ordre til Generalmajor Hoven i Trondhjem om at lade indrette »tvende bekvemme Værelser udi det inderste Taarn paa Fæstningen Munkholmen, saaledes at de kan være varme og digte til at logere udi«, og den 16. Maj s. A. blev han, efter at Oberst Schultz af Trondhjems Regiment Fodfolk havde modtaget ham, af sin Broder Albert. Gyldensparre afhentet i en lukket Vogn, i hvilken han forlod Kastellet for gennem Norgespporten at blive kørt til Rungsted, hvorfra han med Fregatten »Antonette« blev ført til Trondhjem.

Der hængaar nu en længere Aarrække, i hvilken intet mere bekendt Navn er knyttet til Kastellets Fængsler. Deraf al drage den Slutning, at der ikke husedes Arrestanter indenfor de mægtige Volde, vilde dog være forhastet. Ganske vist er det vanskeligt at paavise, hvor Arrestanterne har været anbragt, thi vel tales der om Stokhuset (Reparation af Slokhusloftet), Stokhusvagten (Levering af Brænde til den) og om en Stokmester (den 21. Marts 1703 afskedges en saadan efter at have tjent i 21 Aar), men man har næppe haft Fængslerne samlet paa et bestemt Sted. Snarere er Betegnelsen »Stokhuset« benyttet i Flæng for Stokkene, idet det f. Eks. ogsaa angives, at Griffenfelds sidste Fængsel var i Stokhuset — i dette Tilfælde altsaa Stjernestokken.

I en Fortegnelse af 9. Januar 1672 om Barakkernes Afbenyttelse findes der imidlertid intet angivet, der kan tyde hen paa, at Dele af disse er bleven benyttet

til Fængsler, det skulde da være, at Stokbarakke - Ved en Stokbarakke i snævrere Forstand forstodes den mindre Del af en hel .Barakke, der maalte 3 Fag — 1 Dør med 1 Fag paa hver Side — i Længden og det halve af Stokkens Bredde i Dybden- Nr. 78, der efter Tallet at dømmes maa søges midt i Svanestok, og som angives at være Kvarter for Gevaldigeren, har indeholdt et saadant; foruden de 6 Stokke og de to store Magasiner, hvoraf det nordligste dengang gav Plads for Bageriet, I den saakaldte »Rullestue« findes endnu Spor af en gammel Bagerovn. medens der i det sydlige var Kornmagasiner samt Tøjhus og Brændeoplæg, fandtes der nemlig i Tiden før 1704 ikke andre Bygninger af Betydning i Kastellet.

Fanger har der imidlertid siddet til enhver Tid; i September 1688 saaledes f. Eks. et Antal af 11, idet der den 7. s. M. blev gjort Indstilling om, at de 11 Fanger i Jern i Kastellet maatte faa 1 Brød mere om Dagen — de fik i Forvejen 1½ — og Brændsel for den kommende Vinter, hvilke Sager Proviantforvalter Jørgen Heldt beordres til at udlevere og føre til Udgift i sit Regnskab. I 1677 findes der svenske Fanger, til hvilke der hos Bryggerne i Byen købtes 288 Td. Øl. Ogsaa Officerer finder vi, saaledes i 1696 en Kaptajn Weyde og en Løjtnant Hoven, der havde været berusede og i denne Tilstand havde fægtet med Kaarder; de pardoneredes af Kongen den 20. December s. A. imod at betale 2 Maaneders Gage til Krigshospitalet. Den 27. November 1703 løstoges en Regimentskvartermester Louis Wettegrove, der maa have været sat fast paa Grund af Gæld, eftersom Løstagelsen skete med de fleste af hans Kreditorers Tilladelse, og den 10. Juni 1704 dømmes endog en Løjtnant Frich af en Overkriksretsdømme til i 6 Maaneder at arbejde »an der Karre geschlossen«.

I en kongelig Befaling af 18. Januar 1769 til Kommandanten i Kastellet hedder det, at Løjtnant Christoph Ditlev v. Roepstorff ved Kronprins Frederiks Regiment til Fods »paa Grund af sit uordentlige Wirtschaft og Levemaade skal indsættes saalænge i en af Fangestuerne i Vort Dig betroede Citadel Friedrichshavn, og ham daglig af hans Gage 6 Sk. til Underhold skal udbetales, til de af ham pantsatte Senge og andre Sager kan indløses og han ekviperes saaledes, at han atter kan vise sig mellem Officerer«. Det synes heraf at fremgaa, at den militære Ære, der ellers — særlig i Forholdet overfor den civile Befolk-

ning — var saa overordentlig ømtaalig, Se f. Eks. Hist. Medd. om København I 497. ikke var slet saa følsom, selv i et saa kriminelt Tilfælde, naar alt blot foregik indenfor de militære Enemærker.

Kastellets Fængsler var dog langt fra udelukkende forbeholdt Militæretaten, skønt man af de talrige Straffe paa Livstid indenfor denne nok kunde være tilbøjelig til at tro, at der udkrævedes et stort Fængselsapparat. Sagen var imidlertid den, at en Soldat repræsenterede en Arbejdskraft, endog en meget billig, som man kun vanskelig kunde undvære i en Tid, hvor der til alle store offentlige Arbejder benyttedes Soldater i stor Maalestok. Det var derfor altfor kostbart at have ham siddende ledig i et Fængsel, hvor man oven i Købet skulde føde ham, og man kom saa ud over Spørgsmaalet ved at konvertere Livsstraffen til korporlig Straf; i saa Tilfælde kunde man jo vedblivende drage Nytte af hans Arbejds-kraft, naar ikke den korporlige Straf, hvad ofte skete, var saa »korporlig«, at den for en Tid gjorde ham uarbejdsdygtig. Ofte pardonneredes Soldaterne og saa paa deres Kompagnichefers Forbøn, den 5. September 1707 endog en til Arbejde i Jern paa Livstid dømt Grenadér Heinrich Jørgensen paa Forbøn af samtlige Grenaderer ved Kaptajn v. Holsteins Kompagni, ved hvilket han formentlig har staaet.

Udenfor det militære Element var det et meget forskelligartet Selskab, der i Tidens Løb holdt til Huse i Kastellets Fængsler. Snart var det en Smedesvend, der for Klammeri paa Gaden skulde arbejde ved Hjulbøren, snart en Bonde, der havde »forsiddet« sin Ryttergaard og af den Grund fik o Maaneders Fængsel. En Præstesøn anklages af sin egen Moder for »Liderlighed« og dømmes til Arbejde paa Vand og Brød. En Kusk viser utilbørligt Forhold ved en Ildebrand og bliver, foruden at arbejde ved Skubkarren, straffet med 1 Time daglig i 3 Dage at bære den spanske Kappe paa Aastedet (Amagertorv). 7 Mand fra Bornholm dømmes til Arbejde i Jern for begaaet Lejermaal; en Bondedreng fra Ejby straffes med Arbejde ved Skubkarren for uforsigtig Omgang med Ild, men løstages, fordi han ej kan undværes; en Bonde for Skovhugst ligesaa i 3 Maaneder o. s. v. Man har endog det Tilfælde, at Forældre lod deres Sønner indsætte nogle Aar i Kastellets Arrester for at holde dem til Bogen. Ofte sker Fængslingen uden nogen egentlig Dom alene efter kgl. Ordre, idet del

blot hedder: »Vor allernaadigste Villie og Befaling er . . .«

I Reglen var det forbundet med adskillig flere Omstændigheder at komme ud igen, thi stundom lød Ordren alene paa Fængsling, uden at man fandt Anledning til at vedføje nogen Tidsangivelse, og selv om en saadan fandtes, kunde det ske, at man rent ud glemte Fangen. Saaledes f. Eks. i 1723, da en Bonde fra Lolland, der, for at undgaa at blive udskreven til Soldat, havde afhugget 2 Fingre, sad 7 Uger ud over sin Tid. Garnisonspræsten Magister Tommerup maatte tilsidst tage sig af hans Sag, for al han ikke skulde dø af Sult; man havde nemlig ikke glemt at inddrage hans Brødration, da Tiden var udløben.

Det næste store Navn, der knytter sig til Kastelets Fængselsliv, er den svenske Feltherre Grev Magnus Stenbocks. Efter Overgivelsen i Tønningen havde han en Tid opholdt sig paa fri Fod i Slesvig, men da han førte en for Danmark farlig Korrespondance med sit Fædreland, blev han ført til Kjøbenhavn, hvor han, delvis under Bevogtning, fik anvist Ophold i Ellen Marsvins Gaard, nuværende Højbroplads Nr. 19, der siden efter ham bar Navnet Stenbukkens Gaard, indtil den i 1795 blev et Offer for Luerne i den store Ildebrand. Heller ikke her kunde han ophøre med at føre Korrespondance med Sverig, og da man tilmed kom til Kundskab om et planlagt Flugtforsøg, blev han den 17. November 1714 ført ud i Kastelet som Arrestant.

Den 19. Januar s. A. var der bleven udstedt en Ordre til Kommandanten, Oberst Klenow, om at sørge for, at Stenbock og hans Folk ikke kom ind i Kastelet, med hvis Forsvarstilstand det formodentlig har været ham om at gøre at blive bekendt for at kunne bringe sin Regering Meddelelse derom; det er derfor lidt af en Skæbnens Ironi, at han skulde finde sit Fængsel netop her.

Den 12. Oktober havde Generalmajor Bonar afløst Oberst Klenow som Kommandant i Kastelet. Af den Skrivelse, hvori han instrueres om de Forholdsregler, der vil være at tage overfor den farlige Fange, fremgaar det, at der skulde stilles særlig Vagt hos ham, at han medførte en Kammertjener og en Lakaj, at ingen andre end disse, der iøvrigt ogsaa fuldstændigt

betragtedes som Arrestanter, maatte komme til ham, og at det særlig skulde paases, at han ej under nogetsomhelst Paaskud fik Lejlighed til at føre Korrespondance.

Fra den 17. November til den 6. December, i hvilken Tid der blev indrettet et særligt »Losement« til ham, opholdt han sig i Kommandantens Kvarter, men efter denne Tid hensattes han i sit fremtidige Fængsel — formentlig i den nordlige Ende af Artilleristok oven over den gamle Kirke (A. V. Storm: Citadels-Kirken 20.) —, hvor der var bleven indrettet en hel lille Lejlighed til ham: et Sovekammer, en Dagligstue og en Tjenerstue, alle tre Rum forsynede med Ovne. Hans Forplejning bestod af 4—5 Retter Mad daglig, hvoraf dog ogsaa hans Tjenerskab skulde bespises. Under sit Fængselsophold beskæftigede han sig med at male og med at dreje i Elfenben og Rav. En Del af disse Kunstværker sendte han Kongen, mulig for derved at blødgøre hans Hjerte og opnaa en Formildelse af sit haarde Fængsel.

Gang paa Gang gjorde han Forsøg paa at sætte sig i skriftlig Forbindelse med sit Fædreland, men Brevene blev hver Gang opsnappede. Ogsaa til Frederik IV sendte han jævnlig Breve, saaledes f. Eks. et den 1. Januar 1715, i hvilket han, samtidig med at fremføre sine Nytaarsønsker, anraaber om et mildere Fængsel.

At man overhovedet vedblivende holdt Stenbock i Fangenskab, skyldtes den Omstændighed, at der var opstaaet Uenighed om Gennemførelsen af den ved Tønningen afsluttede Kapitulation, idet Løsepenge-Spørgsmaalet fra svensk Side ikke blev ordnet paa tilfredsstillende Maade. Dette benyttede Frederik IV sig af til at beholde en stor Del af den tilfangetagne svenske Hær, derimellem ogsaa Stenbock, som Krigsfanger i Danmark.

Af lang Varighed skulde hans Fængsel dog ikke blive. Allerede i Begyndelsen af 1717 var han saa syg, at det tillodes ham at antage endnu en Tjener, ligesom der ogsaa gaves Tilladelse til, at hans Sjælesørger maatte besøge ham saa ofte det forlangtes, og den 23. Februar s. A. afgik han ved Døden i en Alder af 53 Aar. Efter hans Død blev Liget udstillet paa lit de parade med Officerer som Marskaller; hans Værelse blev betrukket med sort Klæde, og selve Begravel-

sen, der foregik fra Garnisons Kirke, fandt Sted med de sædvanlige militære Ærestegn. Først efter Freden 1720 blev hans Lig ført til Sverig.

Det er karakteristisk for den daværende Fængsels-ordning, at en af hans Tjenere først løslodes tre Aar senere.

1 1715 blev Chefen for det norske Forplejningsvæsen Generalkrigskommissær Hans Gaspar v. Platen, der havde gjort sig skyldig i Underslæb, ført til Kastellet, hvor han sad fængslet i mange Aar. Alene Sagens Undersøgelse stod paa i 5 Aar, idel Dommen over ham først faldt i 1720. Hans Arrest har øjensynligt været tarveligere indrettet end Stenbocks, idet han først efter Ansøgning fik 1 Bord, 2 Stole, nogle Hyl-der til Papirer, Knager til Klæder samt en Natstol, medens der til hans Forplejning tilstodes ham 14 Rdl. ugentlig. Til sin Opvartning havde dog ogsaa han Personale, ja endog en Kokkepige, der, da hun ved Paasketid 1719 skulde giftes, blev afløst af en Kok.

Udenfor hans »Losemente« maa der have været en af Mudder opfyldt Grøft, thi den 20. September 1715 klager han over Lugten derfra, og det tyder paa en ikke almindelig Hensynsfuldhed, at man allerede Dagen efter lader Grøften rense. Ogsaa i anden Ret-ning viste man ham Hensyn, saaledes fik han den 4. Maj 1717 Tilladelse til om Søndagen at overvære Gudstjenesten, ligesom det tillodes Præsten, Magi-ster Hans Hansen — senere Skibsprædikant Jens Spidberg —, at være alene med ham, naar han skrif-tede.

Paa den anden Side indskærpedes ogsaa jævnlig overfor ham den yderste Paapasselighed, og kun de Officerer, hvis Troskab og Aarvaagenhed Komman-danten fuldstændig kunde stole paa, blev benyttede til at forrette Vagten hos ham. De truedes endda med Tabet af Charge og Bestilling, hvis de spiste og drak sammen med ham eller andre fornemme Arre-stanter, eller overhovedet indlod sig paa den mindste Forstaaelse eller Fortrolighed med dem. Til Trods for disse Forbud viste det sig dog atter og atter, at de Arrestandter, som havde Interesse deraf, ved Korre-spondance forstod al sætte sig i Forbindelse med Yderverdenen.

I 1718 hører vi om en Generalmajor Wilster og en Gehejmekrigsraad Müller som Arrestanter. Til en Begyndelse var deres Arrester aldeles uden Møbler, og da de heller ingen Penge havde, indstillede Kommandanten, Oberst Bestenbössel, der hidtil havde maattet give dem det fornødne til Livets Ophold, at der tilstodes dem et Beløb samt noget Brænde, da deres Arrester var meget kolde. De fik saa henholdsvis 2 Rdl. og 1 Rdl. 2 daglig, for hvilke Penge de kunde lade sig Maden koge »hos den Kok, som koger for forhenværende Generalkrigskommissær Piaten«; »men hver af dem bliver aparte paa sit Kammer«.

I 1722 fremkom Tanken om at lade opføre en hel ny Bygning, der udelukkende skulde være forbeholdt Arrestanter og da særlig fornemme militære. Det synes, som om man i den nærmeste Tid forinden havde haft Arresterne samlet mere paa ét Sted end tidligere og formodentlig i det nordlige Magasin, thi der tales om, at Opførelsen af et nyt Arresthus er nødvendig af Hensyn til, at Magasinerne og Bagerovnene skal udvides. Som tidligere anført var Bageriet dengang i den nordre Magasinbygning. Imidlertid maa der have været en Periode, hvor der har været Mangel paa Arrester, thi den 9. November 1722 maatte en Kancelliraad Sørensen anbringes i Hovedvagten, indtil der kunde blive indrettet en Arrest til ham.

I 1704 var den gamle brøstfældige Kirke i den nordlige Ende af Artilleristokken, hvor nu Præsteboligen findes, bleven afløst af den lille hyggelige og venlige Kirke for Enden af Kirkepladsen — eller Torvet, som det dengang hed —, omtrent saaledes som vi kender den fra vore Dage. I Læ af denne og sammenbygget med den blev nu den ny Arrestbygning opført, diskret skjulende sig mellem Kirke og Vold. I Sommeren 1726 var Bygningen færdig, og dette Aarstal staar ogsaa over dens mod Volden vendende Indgang. Den sydlige Del af Bygningen benyttedes som Statsfængsel, den nordlige Del husede Slaverne. Ved Bygningen ansattes en Stokmester og en Stokkeknægt, hvilken sidste lønnedes med 3 Rdl. om Maaneden.

Instruktionen for Stokmesteren Rosenstand-Goiske I 476. indeholder 29 Punkter, der i Forbindelse med Instruktionen for Vagtkommandøren sammesteds — hvilken senere vil blive omtalt — giver et godt Billede af Datidens Fængselsvæsen. De første 6 Punkter

indeholder Bestemmelser om et Eftersyn, som han skulde foretage to Gange daglig, tidlig om Morgenen og om Aftenen ½ Time før Solens Nedgang, og som maatte være besværligt nok, da det ikke alene omfattede Nøgler, Døre, Gitterværk, Mure og Kakkelovne, men endog strakte sig til Taget, hvor ikke en Nagle maatte mangle. Punkt 7 omhandler Visitationen af de nyankomne Arrestanter, der selv maatte medbringe Spiserekvissitter, som imidlertid skulde opbevares af Vagtkommandøren og af ham udleveres dem under Maaltiderne. Punkt 8 bestemmer, at Arrestdørene skulde være laasede (!). Punkt 9, at Stigen til Loftet skulde henligge til en Side, og at baade den og Loftslemmen skulde være laasede. Punkt 10, hvorledes der skulde forholdes, naar Arrestanterne skulde overvære Gudstjenesten. Ud for hver enkelt Arrest var der en lille Aabning i Muren ind til Kirken, saaledes at Fangen, selv uset, kunde tage Del i Gudstjenesten, og da der dengang og til ind i det 19. Aarhundrede var Pulpiturer i Kirken, og der saaledes fra denne var Adgang til disse Aabninger, gik Stokmesterens Instruks ud paa, at han under Gudstjenesten skulde paase, at der ikke af Soldaterne i Kirken blev henlagt Instrumenter eller Breve i disse Aabninger. Begærede en Arrestant noget til at hænge sit Tøj paa, kunde han til dette Brug lade sig forfærdige en Stok med et Kors foroven (Punkt 11). Naar der om Vinteren leveredes Ildtænger til Arresterne, maatte de ikke være spidse, men forsynede med en rund Knop (Punkt 12). Ved de to daglige Eftersyn skulde Stokmesteren ledsages af Officeren fra Vagten, og hvis denne af Magelighed undlod at gaa med eller sendte en anden, skulde han straks melde dette; i modsat Tilfælde truedes han med Tabet af sin Charge og skarpe Straffe (Punkt 13). Brændet blev om Vinteren leveret Arrestanterne for 3 Dage ad Gangen, og da dette besørgedes af en Gefrejter fra Vagten, skulde Stokmesteren paase, at Vagten ikke benyttede sig af Lejligheden til selv at forsyne sig (Punkt 14). Natstolene, der var anbragt i et Hul under Trappen, skulde daglig tømmes af Slaverne, og ogsaa dette Sted skulde han føre et nøje Tilsyn med (Punkt 15). Saavel han som Stokmesteren skulde flittig efterse, om Slaverne var vel sluttede, d. v. s. om de Jernbaand, de havde om Liv og Fod, sad saa stramt, at de ikke kunde frigøre sig for dem (Punkt 16). Punkterne 17—29 handler om Slaverne og deres Arbejde m. m., hvortil der senere skal vendes tilbage.

I 1743 indrettedes der i Stokhuset en Bolig beslaaende af 2 Kamre og 1 Køkken til Justitssergenten, som Stokmesteren nu kaldtes.

I Stokhuset var der en Vagt, som blev kommanderet af en Officer. Af Instruksen for denne skal fremhæves, at han ikke maatte spise eller drikke sammen med nogen Arrestant, »wie vornehm oder gering er auch sey«. Naar der blev bragt Mad til Arrestanterne, skulde han nøje undersøge, om der i Karrene skjulte sig Instrumenter eller Breve, ja selv i Suppen skulde han røre om med en Ske for at efterse, om der intet var skjult deri. Der tales om Arrestanter, der lader sig bringe Vin eller Øl, og om, at de ikke maatte lade afhente Spiritus eller selv distillere den (!). Han skulde personlig være til Stede, naar Arrestanterne skulde spise. Holdt en Arrestant Tjener, maatte denne kun indlades i hans Nærværelse. Skulde en Arrestant benytte Natstolen i Rummet under Trappen, skulde han personlig lukke ham ud og ind, og medens det stod paa, blev der posteret en Gefrejter ovenover Trappen, en Underofficer nedenfor denne. Vilde en Arrestant barberes, skulde det ske ved Garnisonsfeltskæreren, og ogsaa her skulde han være til Stede for at paase, at Arrestanten ikke benyttede sig af Lejligheden til at gøre en Ulykke paa sig selv. Af Skildvagter var der udstillet ikke mindre end 13 i og udenfor Bygningen.

I 1764 blev Vagten forandret fra en Officers- til en Underofficersvagt, og Tilsynet med Statsfangerne overdraget lil Kaptajn-Vagtmesteren eller til Vagtmesterløjtnanten.

Af mere bekendte Personer er John Norcross en af de første, hvis Navn knytter sig til den ny Bygning. Han var født 1688 i England og deltog som Kaperkaptajn paa svensk Side i den store nordiske Krig. I 1718 havde han udkastet en Plan til at føre Kronprinsen (Kr. VI) som Fange til Sverig, men Forsøgene mislykkedes, han blev taget til Fange og anbragt paa Bremerholm, hvorfra det dog hurtigt lykkedes ham at flygte.

I 1723 var han atter i Danmark, hvor han bl.a. tilbød Frederik IV at tage Peter d. Store af Rusland til Fange. Han blev dog forvist fra Landet og maatte underskrive en Forpligtelse om ikke oftere at komme her-

til. Ikke desto mindre vendte han tilbage i 1726 og havde den Dristighed at gaa ud til Frederiksberg for at faa Kongen i Tale. Han blev imidlertid straks kendt og sat i Arrest, først paa Hovedvagten, senere i Kasten.

Efter at have siddet her i 7 Uger lykkedes del ham, Natten mellem den 29. og 30. September, at flygte. Han fortæller selv herom at han lod købe en Skinke med en god Skank ved, tilspidsede denne sidste med en itubrækket Saks og ved Hjælp af Skankebenet, Saksen og Foden af sin Briks i Løbet af en Time brød Hul i en Mur, krøb igennem, sprængte en Dør til Etagen ovenover og arbejdede sig derfra i Løbet af 4 Timer gennem Ydermuren. Kl. 2 om Morgenen fik han den sidste Sten ud, og da Hullet var blevet tilstrækkelig stort, krøb han igennem og kom ned ved Hjælp af en Strikke, han havde snoet af Halmen fra sin Briks.

»Man kan og endnu uden paa Muren kendelig se, hvor jeg er brudt igennem,« skriver han, og ganske rigtig findes der endnu i vore Dage en stor Kampesten indsat i Muren, men Stenen sidder tæt nede ved Jorden, medens han selv siger, at det »er det Sted ovenover Stokhuset, hvor Slaverne for nærværende Tid sidder«. Ogsaa Benyttelsen af Halmstrikken tyder paa en højere Beliggenhed.

Efter at være kommen ud gik han over Kirkepladsen, hvor han paa en Skildvagts: »Wer da?« svarede: »Officer!«, og efter at være svømmet over Kastelsgraven til Langeliniepynten, paabegyndte han herfra sin eventyrlige Svømmetur til Hven, hvorfra han naaede over til Sverig.

Hans Frihed varede dog kun kort. Allerede den 7. Marts det følgende Aar blev han af en Hververløjtnant Kreetz taget til Fange i Hamborg, og i Slutningen af samme Maaned sad han atter i sit gamle Fængsel i Kasten. Han skildrer dette Fængsel, hvis Vindue næsten var helt tilmuret, som et skændigt og fælt Hul, hvor der særlig herskede en ulidelig Stank. Hans Leje var Gulvets Sten, og hans Forplejning bestod af noget groft Kommissbrød og 4 Skilling dansk om Dagen; senere fik han dog en Briks med lidt Halm til at ligge paa.

Den 30. April s. A. blev han dømt til Fængsel paa Livstid; men næppe 2 Maaneder efter var det nær atter lykkedes ham at undslippe trods al Paapasselighed. Tid efter anden havde han vidst at skaffe sig en Del Olie og Sæbe, og en tidlig Morgen indsmurte han sit Legeme hermed, kastede sin Frakke over sig, og i det Øjeblik Justitssergenten blev lukket ind til ham, sprang han ind paa ham, væltede ham over Ende og flygtede gennem Vagtstuen, hvor han maatte lade sin Frakke i Stikken. Han naaede over Volden ned til Graven, men netop som han var sprungen i Vandet, greb en Soldat ham i Haaret og holdt ham fast, indtil der kom Hjælp.

Følgen af dette Flugtforsøg var, at Kongen gav Ordre til, at der i hans Fængsel skulde opsættes et af Egeplanker forfærdiget Bur. I dette, der kun var 3½ Skridt paa den længste Led, og hvis Opførelse kostede 57 Rdl. 8 Sk., blev han indsat den 15. Maj, og for yderligere Sikkerheds Skyld blev han lænket ved en Jernstang, men dog saaledes, at han kunde bevæge sig i hele Burets Udstrækning., Sørøveren John Norcross Levnet og Trekker.

I den førnævnte Instruktion for Vagtkommandøren handlede ikke mindre end 6 Punkter — fra 27—32 — om Norcross, eller som han der kaldes: Nordkratz. Døren til hans Bur maatte kun aabnes én Gang om Dagen ved Vagtens Afløsning, til hvilken Tid hans Natstol, der altsaa har været i selve Arresten, skulde udbringes af en Slave; hans Mad og Drikke skulde rækkes ham gennem en mindre Aabning, og Maden forinden være skaaret i Stykker, da han ikke et Øjeblik maatte være i Besiddelse af Kniv eller lignende. Heller ikke Glas maatte han benytte, men fik sit Drikkevand i et Lerkar. 2 Underofficerer skulde bestandig holde Vagt over ham i selve Arresten, og alt hvad han foretog sig eller sagde, skulde nøjagtig rapporteres. Foruden det daglige almindelige Eftersyn blev Norcross hver Søndag og Onsdag Morgen underkastet et særligt Eftersyn, ved hvilken Lejlighed han »von Haupt zu Fusz visitiret wird«. Lys maatte der aldrig være hos ham, ligesom han heller ikke maatte ryge Tobak. Hver 3. Uge blev han barberet, og under denne Ceremoni blev ikke alene hans Hænder bundne, men for at han ej skulde gøre en Ulykke paa sig selv, naar han blev barberet paa Halsen, skulde en Underofficer holde hans Hoved godt fast.

Hans Underholdning bestod i at dressere Mus, hvoraf han havde forstaaet at tæmme et helt Kuld, og det hørte i mange Aar til Kjøbenhavnernes Forlystelser at besøge ham, tale med ham og se ham holde Øvelser med sine Dyr.

I dette Bur tilbragte han 16 Aar, indtil han den 10. December 1742 paa Dronning Sofie Magdalenes Forbøn blev indsat i et almindeligt Fængsel, hvor der blev tildelt ham en Feltseng, Bord og Stol, ligesom han fik Tilladelse til at faa Bøger og til at benytte Skrivematerialier. Paa denne Maade tilbragte han andre 16 Aar indtil sin Død i 1758.

Hvad Slaverne angik, da førte ogsaa de en Tilværelse, hvorom man nu vanskelig kan gøre sig nogen Forestilling. I nogle Bestemmelser om deres Modtagelse, som approberedes den 4. December 1730, hedder det bl.a., at da Dommen undertiden kun omtaler, at Delinkventen skal sluttes i Jern, uden at der samtidig anføres noget om, hvorvidt dette skal være med Vand og Brød, og da det er umuligt, at et Menneske hele sit Liv eller i 2, 3 à 4 Aar kan holde sig rask alene ved Vand og Brød, hvilket ej heller er brugeligt i andre Fæstninger, saa gives der Befaling til, at Slaverne i Kastellet kun det første Aar udelukkende skal leve af Vand og en dobbelt Portion Brød, hvorimod der vil være at give en Mand, som skal være der i længere Tid, »daglig 1½ lybsk Skilling og enkelt Portion Brød«. Deres Natteleje var indtil 1794 kun en Træbriks; først fra den Tid tilstodes der dem en Halmmadras og en Hovedkile.

Trods den utilstrækkelige Kost havde de en lang og stræng Arbejdsdag, om Sommeren paa 10 Timer, om Vinteren paa 8, og for at de ej skulde faa Lejlighed til at forlade Arbejdet i Arbejdstiden, skulde Stokmesteren sørge for, at de en Time før Arbejdets Begyndelse enkeltvis blev ført til »das Wasserhausz«. Kassellets Nødtørftshuse var dengang i et Antal af tre anbragt ude i Kastelsgraven, et ud for hver af de tre Udfaldsporte. Arbejdet bestod væsentligst af Jordarbejde, Oprensning af Gravene, Beskæring af Tjørnehækkene, Fejning af Gader, Pladser og Broer, Udførsel af Gødning fra Staldene og af Dag- og Natrenovation. For hvert Hold paa 3 Slaver, der saaledes arbejdede i det fri, var der ansat to Mand som tilsynshavende, og disse Mænds Hverv var ikke alene at bevogte Slaverne, men ogsaa at hindre dem

i at ligge. Særlig begunstigede var de 12 Slaver, der gik til Haande i Bageriet; hver af dem fik ekstra 1 Brød paa 6½ pund hver 10. Dag.

Slavernes Antal varierede stærkt; i 1734 fandtes der 21, mellem dem Norcross, to Aar efter var der 48, i 1741 endog saa mange, at der, efter at være afgivet en Del til Byen, dog blev 50 tilbage. Dette vil forstaaes, naar man erfarer, at Slaverne ogsaa rekrutteredes fra Tiggerne, af hvilke der altid var et overordentlig stort Antal; alene i 1732 blev der optaget 4000, af hvilke, for Mændenes Vedkommende, de »stærke og friske« blev anbragt i Kastellet. Ofte blev dog ogsaa Slaverne pardonneret ved kgl. Naade, særlig naar de egnede sig til Anbringelse i et Regiment. Enkelte nød endog den Ære at blive sendt til Kongen af Preussen eller en anden Potentat. Fra 1750 skiftedes Anatomikamret og det kirurgiske Theatrum anatomicum til at modtage Slavernes Lig.

I Forbigaaende skal det anføres, at en af Datidens mest celebre Begivenheder: Skuespiller Roses Datters Bortførelse af Grev Danneskjold-Laurvig d. 11. Marts 1765, ogsaa satte sit Spor i Kassellets Fængselsliv, idet en Kaptajn Falkenskjold, der havde bistaaet Greven ved Bortførelsen, for dette sit Forhold maatte sidde arresteret i Kastellet i 9 Maaneder paa Musketers-Traktement. Hist. Tidsskr. III 4. 273.

I Begyndelsen af denne Skildring er der med faa Ord tegnet et Billede af Kastellet, saaledes som det saa ud i sine første Dage; det ligger nær atter nu al ka-ste et flygtigt Blik paa det, efter at et Hundrebaar er gledet hen over det.

Vejr og Vind havde efterhaanden afrundet Voldens før saa skarpe Linier, og de i sin Tid saa spædlemede Træer havde nu med deres Rødder suget sig dybere og dybere ned i dens mægtige Jordmasse, medens Stammerne havde vokset sig store og stærke. Torvet eller Paradepladsen, der den største Del af Aaret henlaa i et Uføre, som var alt andet end parademæssigt, havde endnu ikke sin nuværende skønne Prydelse i de to Rækker Kastanietræer, derimod var der plantet Lindetræer langs Gaderne, af hvilke kun Hovedgaden var brolagt. I 1704 havde Kirken rejst sig i Pladsens vestlige Ende, for 22 Aar senere at blive ligesom taget i Favn af Arresthuset, og i 1725 stod Kirkens Genbo: Kommandantboligen, færdig.

Paa hver Side af Kirken, og ikke som nu kun paa den ene Side, førte Ramper op til Volden, og bag Kirkens lave Spir snurrede den lille Stubmølle, der laa c. 100 Alen længere inde i Bastionen end den nuværende, sine flittige Vinger rundt for at male Mel til Brød baade til dem, der levede paa Livets lyse Side i Frihed og Lykke, og til dem, der levede paa den mørke Side i et snævert og trist Fængsel, og for hvem Brødet var den eneste Kost.

Samtidig med at en kongelig Vogn i den tidlige Vintermorgen den 17. Januar 1772 førte den ulykkelige Dronning over Marmorbroen, langs Volden og ud gennem Nørreport, førte to andre Vogne, der alt nogle Timer i Forvejen havde holdt parat ud for Slotskirkeporten, Struensee og Brandt til Kastellet, hvor de begge blev fængslede i Arresthuset bag Kirken. Deres Arrest blev skærpet ved den krænken- de Bestemmelse, at de skulde være lænkedede til Muren ved en 1½ Alen lang Jernkæde, og baade udenfor og inde i Arresten blev der holdt særlig Vagt. Den sidstnævnte udførtes af Officerer, og en af disse, en Major Becken, skal paa forskellig Maade have gjort Struensee Opholdet saa pinefuldt, at han, naar Becken blev afløst, glad rakte den nyankomne Haanden og sagde: »Hvor glæder det mig at se Dem, det har været tunge 24 Timer.«

Den 25. April faldt Dommen, den 27. s. M. blev den underskrevet af Kongen, og Dagen efter om Morgenen blev de to Mænd hver i sin Vogn, hvori der foruden den dødsdømte befandt sig 1 Officer og 2 Underofficerer, under Bevogtning af Dragoner ført ud af Kastellet for gennem Norgesporten at naa ud til det under Musik og andre Ceremonier paa Østerfælled rejste Skafot. Her blev den sidste uhyggelige Akt af det sørgelige Drama udspillet i Overværelse af en stor militær Styrke og en uoverskuelig Menneskemængde.

Ikke altid blev dog de dødsdømte, som hensad i Kastellet, ført udenfor dette, for at Retfærdigheden kunde ske Fyldest. Der er næppe Tvivl om, at der ofte har fundet Henrettelser Sted indenfor Kastellets Volde, uagtet der tæt udenfor disse fandtes Rettersteder, baade paa Toldbodvejen og ved Kalkbrænderiet.

Den 29. Januar 1731 skrev Kongen saaledes til Oberst Folckersahm: »Den paa Grund af sin forbryderiske Morddaad ved Dit underhavende Regiment dødsdømte Anne Marie Christiansdatters Dødsstraf formildes derhen, at omtalte Delinkventinde i Vort Citadel Friederichshavn kun simplement skal halshugges ved Skarpretterens Sværd, og Legemet følgelig i al Stilhed begraves paa Soldaterkirkegaarden udenfor Staden.«

I 1807 havde en borgerlig Artillerist, der lød det lidet krigerske Navn Høne, i Fuldskab flænget en Løjtnant i Ansigtet med en Kniv. For denne Forseelse blev han dømt til at skydes og blev udtrykkelig i den Anledning bragt ud i en af Arresterne bag Kirken, hvorfra han nogle Dage senere blev ført hen i den nærliggende Bastion — formentlig Prinsens —, hvor Eksekutionen udførtes af en Afdeling Infanteri.

Den 6. Marts 1789 blev en svensk Officer, Lars Benzelstjerna, fængslet i Kastellet under ret interessante Omstændigheder. Under Krigen mellem Sverig og Rusland havde en russisk Flaade paa 6 Linieskibe og 1 Fregat lagt sig i neutral Havn paa vor Rhed, hvor den laa indefrossen. Af Kærlighed til sit Fædreland besluttede Benzelstjerna at lade disse Skibe opbrænde. Hans Foretagende opdagedes imidlertid, og i nogle Dage søgte han Beskyttelse hos den svenske Gesandt, men da de russiske Matroser i Forbindelse med Pøbelen indtog en truende Holdning udenfor dennes Bolig, og et Flugtforsøg mislykkedes, angav Benzelstjerna sig selv i et Brev til Kommandanten, som derefter lod ham fængsle i Kastellet.

Højesteretsdommen over ham faldt den 24. December og lød paa, at »Lars Benzelstjerna bør have sit Liv forbrudt«. Imidlertid gik Kejserinden af Rusland i Forbøn for ham, og da hun var den, mod hvis Skibe og Undersaatter Forbrydelsen var paatænkt, blev Livsstraffen den 19. Marts 1790 formildet til, at han under nøje Bevogtning skulde hensættes paa Munkholmen paa Livstid. Af forskellige Grunde forblev han imidlertid i Kastellet, hvor han var anbragt i den samme Arrest, i hvilken Struensee havde siddet. Besøg maatte han ikke modtage, derimod fik han Tilladelse til en Time om Dagen at spadsere paa Volden under Bevogtning. I Arresten fordrev han Tiden med at arbejde ved et Drejelad, hvorved han ogsaa forskaffede sig en mindre Indtægt. Til hans

Underhold var iøvrigt bevilget 3 Mk. daglig, og hans maanedlige Udgifter var: Leje af Sengklæder 1 Rdl. 2 Mk., 1 Opvarter 1 Rdl. 3 Mk., Vask 3 Mk. og Middagsmad 3 Rdl. 2 Mk., medens Resten, 8 Rdl. 2 Mk., blev benyttet til Smør, Brød, Lys og Tobak.

Flere Gange blev der underhandlet med Rusland om hans fuldstændige Frigivelse, men først i 1796 lykkedes det at opnaa denne, og den 24. Oktober d. A. Kl. 9½ F. blev han løsladt, blev forsynet med Klæder og Linned, fik 100 Rdl. i Rejsepenge og blev gennem Norgesporten ført ud til Karantænebroen, hvorfra en Baad bragte ham over til Malmø. 1) Nyt Archiv for Søværnet II—2. 285 o. f.

Den 14. December 1792 blev Fæstningsarrest-Straffen inddelt i følgende 3 Grader:

Simpel: Arrestanten gaar frit omkring allevegne i Fæstningen, dog uden Sidevaaben, Strængere: Arrestanten spadserer 2 Timer daglig paa Fæstningsværkerne i Følge med 1 Underofficer eller Soldat, Strængeste: Arrestanten opholder sig i et Værelse med eller uden Vagt og har ingen Tilladelse til at gaa ude uden for Helbredens Skyld og da kun 1 Time ledsaget af Vagt.

Den 19. Juli 1794 fik hver af Statsfangerne en Op-
passer.

For at den udenfor Slavefængslet posterede Skildvagt i stormfuldt Vejr kunde faa tilkaldt Assistance i Tilfælde af Udbrud, blev der ved hans Post ophængt en Klokke, der vejede 16 og kostede 20 Rdl.

I 1817 fik Kastellet ikke mindre end to ny Arrestbygninger. Hermed gik det saaledes til: Den 25. Juni havde alle de i Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset paa Kristianshavn siddende Fanger sammenrottet sig om et fælles Forsøg paa at bryde ud, hvilket for saa vidt lykkedes, som flere undslap, og Bygningen, paa hvilken de havde stukket Ild, blev, dels heraf, som en Følge af den paafølgende Kamp mellem Fangerne og Soldaterne, saa ødelagt, at den ikke eguede sig til Opbevaringssted for saa farlige Forbrydere. Disse blev derfor midlertidigt internerede paa Gammelholm, saa længe indtil man havde faaet indrettet Plads til 60 af de værste i Kastellets to Krudttaarne i Grevens og Dronningens Bastioner. Det ene blev i

1892 sløjftet ved Anlægget af Frihavns Forhindelesbane. Disse Krudttaarne, der var blevet opført i Aarene 1742—43, var nemlig i 1781 bleven tømt for deres Beholdning af Krudt, fordi man frygtede en Gentagelse af Katastrofen den 31. Marts 1779, Et Krudttaarn i Rosenkrantz Bastion ved Østerport var sprunget i Luften, hvorved stor Ulykke foraarsagedes, og havde siden da staaet ledige.

Det var som sagt de værste blandt Forbryderne, der her fik deres Residens, og Fængslerne og Behandlingen var ogsaa derefter. Hvert af Krudttaarnene indeholdt 10 Arrester, af hvilke hver i Reglen husede 2 Fanger. Ydermurene var 4 Alen tykke, og Lyset faldt saa sparsomt ind gennem et højt oppe under Loftet siddende, med en tredobbelt Række Jernstænger forsynet, lille Vindue, at Opsynsmanden altid maatte have Lygte med sig, naar han gik ind i Arresterne. Der fandtes hverken Kakkelovne eller nogetsomhelst andet Middel til Opvarmning, og om Vinteren glinsede de fugtige Mure af Iskrystaller. Gulvet bestod af to Lag Planker, det ene paa tværs af det andet, og Væggene mellem Arresterne var af samme Soliditet. I Stedet for Senge benyttedes Hængekøjer, der om Dagen blev fjernede fra Arresten. To Gange om Dagen foretog Opsynsmanden et meget indgaaende Eftersyn af hele Arresten og slog med en Hammer paa Muren, Gulvet og Væggene for at undersøge, om der var Hulheder eller lignende. En Gang om Maaneden blev der af en bygningskyndig Inspektion: en Murermester, en Tømrermester og en Smed, foretaget et altomfattende Eftersyn. Opdagedes ved en saadan Lejlighed det allermindste Forsøg paa Flugt, var den paagældende sikker paa sin Straf, der altid kategorisk bestod af 27 Slag Kat.

I Begyndelsen var Fangerne fritagne for Arbejde, men da de ikke i Længden kunde udholde denne Uvirksomhed, blev de sat til at pille Værk, hvoraf hver Fange mindst skulde pille 4 pund om Dagen.

Et Par af de ulykkelige, hvis Tilværelse var en stadig Vandren fra Fængsel til Fængsel, har selv beskrevet deres eventyrlige og forbryderiske Liv, blandt dem Rasphusfangen Morten Frederiksen eller, som han selv efter en dristig Flugt kaldte sig, »Skjelmen med Benet«. Han havde været en af Hovedmændene ved den ovenfor nævnte Sammenrottelse og var derfor i 1817 bleven ført her ud, hvor han blev holdt i et

meget strængt Fængsel indtil sin Død i Tiden om 1860.

Kunde denne Fange rose sig af talrige heldige Flugtforsøg under sit tidligere lange Fængselsliv, var det modsatte Tilfældet med en anden af Fangerne her, Kristian Larsen Kjær, der trods sin Opfindsomhed og Taalmodighed altid var kommet galt afsted, naar han forsøgte at ryste Fængselsstøvet af sine Fødder.

Et Par af hans Flugtforsøg skal nærmere omtales, det ene, fordi det trods den alvorlige Situation har et stærkt Anstrøg af Komik, det andet, fordi det viser, hvilken Udholdenhed og Taalmodighed en saadan ulykkelig kunde lægge for Dagen, naar det gjaldt om at tilbagevinde Friheden.

Efter et mislykket Flugtforsøg i Helsingør, hvor han, som Soldat, var bleven arresteret for at have lavet falske Seddelpenge, blev han i 1835 anbragt i et af de nævnte Fangetaarne, hvor han ikke længe efter lagde Planen til sit næste Flugtforsøg. Han boede selvanden i Arresten, og det blev nu aftalt mellem de to Fanger, at Kjær en Morgen skulde foretage en fingeret Hængning. Kammeraten skulde derefter buldre paa Døren og raabe om Hjælp, og naar der saa blev lukket op, skulde hver for sig søge at skaffe sig Friheden under den opstaaede Forvirring. Det gik som aftalt, men Hængningen var nær bleven til Alvor, inden Lægen kom til og fik ham skaaret ned. Han blev bragt ud i det fri, Klæderne blev taget af ham, og man gik i Gang med Oplivningsforsøgene, der bl.a. bestod i, at Lægen aarelod ham. Under dette kom han til sig selv igen og oversaa ret hurtigt Situationen, der jo ikke var særlig gunstig for Flugt, da han var ganske afklædt og ikke kunde faa Øje paa sit Tøj. Lægen, der netop var i Færd med at lægge en Forbinding om hans Arm, trængte imidlertid til en Haandsrækning og raabte derfor til Skildvagten, at han skulde sætte Geværet fra sig og komme ham til Hjælp. Ikke saa snart var dette sket, før Kjær sprang op som et Lyn, snappede i Forbifarten det skarpladte Gevær og tog Flugten i Retning af Sjællandsporten, inden Lægen og Skildvagten kunde komme sig efter deres Overraskelse. I Porten mødte han uheldigvis hele Afløsningen, der dog kun var bevæbnet med Sabler. Truende rettede han Geværet imod den, trak sig tilbage gennem Porten, sprang over Plankeværket til Generalens Have, løb gennem

denne og ind ad Havedøren, hvor det nøgne og blodige Menneske nær havde kyst Livet af en af Generalens Piger. Han for ind i Huset efter hende, løb paa Maa og Faa gennem Værelserne og kom bl.a. ind i et Soveværelse, hvor han traf Generalen — du Plat —, der rædselsslagen rejste sig op i Sengen og stirrede paa den forunderlige Gæst. Kjær, der kunde nogle fremmede Ord, udtalte et høfligt »Pardon, monsieur!« og forsvandt saa ud i en Korridor, hvor han havde haabet at finde nogle Klæder. Der fandtes imidlertid intet andet end Generalens guldbroderede Kappe og hans trekantede Hat med den store Fjerbusk. Forbindingen paa Armen var imidlertid gaaet løs, Blodet begyndte at løbe, og samtidig hørte han sine Forfølgere nærme sig. Hurtig trak han Kappen paa, satte den trekantede paa Hovedet og flygtede i denne barokke Paaklædning ud paa Gaden hen imod Porten. Alle veg til Side for Flygtningen, der truende svingede det farlige Vaaben over sit Hoved. Han naaede ogsaa gennem Porten ud paa Broen, men Blødtabet var nu blevet saa stærkt, at han tabte Bevidstheden og derved blev et let Bytte for sine Forfølgere, der bar ham tilbage til Arresten, hvorfra hans Kammerat havde haft større Held til al fjerne sig under den almindelige Forvirring.

Det andet Forsøg gik ud paa intet mindre end at befri ikke alene sig selv, men ogsaa 9 af de andre Fanger. I Løbet af $\frac{1}{2}$ Aar gravede han sig, ved at arbejde taalmodig Nat efter Nat, en lang Gang gennem Gulvet i en Bue ned under Bygningens Fundament og op paa den udvendige Side, saaledes at han tilsidst kun havde en tynd Jordskorpe tilbage. De andre Fanger havde skaffet sig Adgang til hans Arrest, og alt var i Orden til det store Øjeblik. Men ogsaa her fulgte Uheldet ham. Da han fik den sidste Hindring fjernet, laa alt i det klareste Maaneskin, og Skildvagten opdagede ham derfor straks. Kjær søgte forgæves at dupere ham ved at optræde som en manende Aand fra Underverdenen, derimod lykkedes det ham at komme op af Hullet i det Øjeblik Skildvagten vendte sig for at naa Alarmklokken. Der opstod nu imellem de to en Kamp, under hvilken Kjær søgte at faa Skildvagten bort fra Hullet, for at de andre kunde slippe ud og komme ham til Hjælp. Til hans Forbavselse og Harmen viste der sig imidlertid ingen. Feje og skrækslagne stod de endnu i Arresten, fordi ingen turde være den første. Enden paa Kampen blev da ogsaa, at Kjær blev overmandet og paany sat fast,

men han havde dog den Tilfredsstillelse at se og høre, hvorledes Kommandanten haanede og udskældte de andre.

Hans Ihærdighed skulde alligevel faa sin Løn. Flugtforsøget kom den daværende Prins Frederik (Frederik VII) for Øre; han ønskede at se Kjær og tale med ham, hvilket ogsaa skete, og ved den Lejlighed lovede han at ville tænke paa ham, naar han engang blev Konge. Dette sit Løfte holdt han: paa sin første Fødselsdag som Konge lod han Kjær overføre til Forbedringshuset, og Toaarsdagen derefter, den. 6. Oktober 1850, blev han sat paa fri Fod efter et 16aarigt Fængselsophold.

Han døde den 9. December 1872. Forbryderen Christian Kjær, hans Liv og Levnet&l